
BESZÁMOLÓ A KÉSZÜLŐ „MAI CSALÁDNEVEINK LEXIKONA” MUNKÁLATAIRÓL

1. Amikor 1970-ben megvédtem kandidátusi értekezésem az újabb kori kereszt- és becenevek témaköréből, magától értetődőnek látszott, hogy a mai családnevek kutatásával folytatom a munkát. El is határoztam, hogy első lépésként családnévkatasztert készítek, vagyis megállapítom, hol, milyen családnevek élnek, s melyikből mennyi található az adott településen. (1980-ban Virágh Gábortól kaptam egy könyvet ajándékba – amit ezúton is hálásan köszönök –, s megdöbbenve tapasztaltam, hogy ugyanazt készítette el két kutató: PUTANEC és ŠIMUNOVIĆ [1976] Horvátországban, amit én is terveztem: családnévkatasztert állítottak össze közel nyolcszáz lapos, B4 méretű könyvükben, csak éppen fordítva tárták föl a neveket. Ők településenként tüntették föl a használatos családneveket előfordulási számaikkal együtt, én pedig családnevenként adtam volna meg előfordulási helyeiket és számukat településenként, megyénként, végül országos összesítésben.)

Először is a Központi Statisztikai Hivatalhoz fordultam, s az 1949. évi népszámlálás személyi lapjait kértem földolgozás céljából. Akkor ugyanis még nem indult meg az a városba áramlási mozgalom, ami teljes mértékben megzavarta mind a vidéki települések, mind a városok családnévstruktúráját, s az 1949. évi adatokat egybevetve későbbi felmérésekkel esetleg meg lehetett volna állapítani, hogy melyik mesterségesen földuzzasztott lakosságú ipari nagyvárosba honnan települtek nagy számmal az emberek. Ennek a lehetőségét kizárta a KSH válasza, mely szerint az 1949. évi népszámlálás személyi lapjait régen megsemmisítették, s az újabbak sem hozzáférhetők, csak az összesítő lapokat lehet esetleg (a szükséges engedélyek megszerzése után) kutatás céljából fölhasználni. Vagyis neveket semmiképpen sem, csupán számokat adhatnak ki.

Az Állami Népeségnyilvántartó Hivatal (a továbbiakban: ÁNH) megszervezése (1975) után az ELTE Magyar Nyelvtörténeti Tanszéke és a Névkutató Munkaközösség nevében fordultam az ÁNH-hoz a családnevek megszerzése ügyében. Válaszuk az volt, hogy csak „vezető állami szervek” számára adhatnak adatokat. Ekkor a Magyar Tudományos Akadémia hivatalához írtam levelet (Benkő Loránd és Hajdú Péter akadémikus aláírásával), amelyben azt kértem, hogy az Akadémia folyamodjon az ÁNH vezetőjéhez a családneveknek a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete részére való kiadásáért. Miután ez megtörtént, személyes beszélgetésre hívtak be az ÁNH-hoz, s többszöri tudománytalan, inkább politikai jellegű faggatózás (Kikhez jut el a vizsgálat eredménye? Kik férhetnek hozzá? Mi a célja az egésznek? stb.) után 1978-ban „jogi nehézségekre” hivatkozva utasították vissza a kérést. Ezzel számomra világossá vált, hogy hivatalos úton soha nem juthatok hozzá a családnevekhez, s nem is lehet „családnévkatasztert” készíteni az akkori Magyarországon. Erről tehát le is mondtam.

2. A családnevek iránti érdeklődésem azonban nem múlt el, s valamiképp szerettem volna egy „teljes magyar családnévtárat” elkészíteni, amiről többen is tudtak, hiszen pályázatot is benyújtottam e célból (ami nem nyert), s egy-két cikkem is megjelent e témakörben. Be kell vallanom, hogy akkor nem tudtam KÁZMÉR MIKLÓSNak már készülöben

levő nagy munkájáról (1993). De ha tudtam volna is róla, a magam névtárának legfőbb jebb a tervezetén változtattam volna: a magyar eredetű nevek történeti adatait nem gyűjtöttem volna. Így azonban elkezdtem „minden” családnevet összeszedni a legkülönbözőbb forrásokból, ami átgondolatlan, kivihetetlen vállalkozásnak tűnt, s az is volt. (Nagyjából mégis ez lett részben az alapja akadémiai doktori értekezésemnek, s 2003-ban megjelent könyvem történeti családnevekről szóló fejezeteinek.)

3. Többen tudtak tehát a családnevek iránti érdeklődésemről, s közöttük volt KOVALOVSKY MIKLÓS tanár úr is, aki egy beszélgetésünk során elmondta, hogy ő is már régóta gyűjti a családneveket, s nem tud velük mit kezdeni, átadja nekem, tegyek velük azt, amit jónak látok. Meg is kaptam tőle egy dobozban mindenféle cédulát, többnyire újságkivágásokat, különböző méretű kézírásos cédulákat, amelyeken egy-egy jelentésnileg érdekes, szokatlan név volt. Mellettük volt egy tanulmányféle, amelyet inkább a nevekhez írott előszónak, bevezetésnek lehetett fölfogni. Magam is úgy gondoltam, hogy a „sárga sorozat” (Magyar Személynévi Adattárak) egy füzetében közreadom ezeket a részben különleges neveket. Minthogy azonban a következőkben megindokoltan nem jelentek meg e nevek külön, nem került eddig a nyilvánosság elé az a módszeresen megszerkesztett, átjavított, tehát közlésre szánt tanulmány sem, amit most itt közölhetek. Következzék tehát KOVALOVSKY MIKLÓS hangulatos, de tudományos értékű tanulmánya a magyar családnevekről:

„Szerény »anyagi« hozzájárulás a családnévtárhoz

Több mint fél évszázada vonz a nevek változatos, izgalmas, sőt rejtélyes világa. Az irodalmi névadás vizsgálata – nyelvészpályám kezdetén – főként a nevek és a névadás esztétikai és lélektani kérdései felé irányították érdeklődésemet: az a különös, csak finom érzéssel elemezhető többlet foglalkoztatott, amiben a név különbözik a szótól, azáltal, hogy valami e g y e d i t jelöl és jelent, és ez sajátos, bonyolult tartalommal, szinte lélekkel tölti meg, élővé teszi.

Egy névlélektani és -esztétikai munkára gyűjtöttem az anyagot évtizedeken át, de az élet rendje mindig más kiadós feladatokat rótt rám (vagy választatott velem), s csak néhány kis nekirugaszkodásra (majdnem azt mondanám: félrelépésre) futotta lekötött erőmből-időmből. A régi nagy terv a múltal egyre inkább csak mélabús, csüggesztő ábránd maradt, egy ifjúkori szerelem sajnó nyoma, emléke.

Gyűjtéselem kiterjedt – különösen az ötvenes évektől kezdve – a magyar családnevekre is, azzal a gondolattal (úgy látszik, nemcsak a fiatalság telhetetlen), hogy eredeti célom és szempontjaim szerint való hasznosításuk mellett kibontható majd belőlük a magyar családnevek jellegzetessége, rendszere és ennek történelmi-társadalmi vetülete is. Az idő és a munkák szorításában be kellett azonban látnom, hogy ez is csak meddő szándék maradhat. Örültem tehát, amikor Hajdú Mihály, az ELTE névkutató munkaközössége nevében szívesen fogadta tízezernyi adatcédulám följajánlását a tervezett magyar családnévtár munkálatainak céljára.

Az én anyagom persze csak egy kis részét adhatja ennek, bár nem tudom, mennyire törekednek teljességre, azaz a ma több mint tízmillió magyar állampolgár használta családneveket akarják-e összeállítani, tekintet nélkül a nevek eredetére, magyar, idegen vagy meghatározhatatlan jellegére, ill. hogy csak a sajátosan magyar neveket gyűjtik-e

össze és dolgozzák-e föl. Az anyag bősége és rendszer-, illetve típus-hálózata így is szinte áttekinthetetlen; hátha még a történetiséget, a névállomány kialakulását, fejlődését s a múltbeli állapotot is tekintetbe vesszük. Az így hatványozódó problémákra és nehézségekre gondolva, már eleve korlátoztam gyűjtésemet bizonyos szempontok szerint. Alapelveim ez volt: hogy csak olyan magyar családneveket vettem számba, amelyek nem kívánnak származásnyomozást, etimológiai megvilágítást, tehát világos, érthető, közkeletű jelentésük van, ill. ha maguk is személy- (kereszt-)névből alakultak, magyar jellegük kétségtelen, nyilvánvaló. Ilyenek pl. a következő jelentéstartalmú nevek:

1. külső vagy belső tulajdonság, jellemző sajátság (*Balog, Nagy, Szőke; Beszédes, Joó, Czudar*),
2. foglalkozás (*Borbély, Kocsmáros, Sütő*),
3. származás, nemzetiség (*Magyar, Cseh, Német*),
4. különféle fogalomnevekből, közszökből alakult családnevek, amelyek valamely kapcsolatban voltak a névadó össel (foglalkozásra, tulajdonságra utalás stb.; *Búza, Kerék, Ország*),
5. ilyen közszók -s, -i képzős melléknévi származékai, eredetileg tulajdonságra, foglalkozásra is utalón (*Földes, Botos, Tálás; Hegyi, Erdei, Baltay*),
6. -ó, -ő képzős melléknévi igenév, jellemző tevékenységet, cselekvést, ill. tulajdonságot jelölve (*Bujdosó, Cséplő, Futó*),
7. férfi, ritkábban női keresztnév (*Balázs, Ferencz, Péter; Eszter, Lucza, Mártha*),
8. keresztnév rövidülése, becéző alakja és továbbképzése (*Berta, Dán, Füle; Laczi, Gázsó, Mikus, Dankó, Fabók, Jakucs, Jánoska*),
9. keresztnév (vagy becenév) + -i, -fi, -fia (*Ferenczy, Jánosi, Elekfi, Lacfi, Győrffy, Péterfia*),
10. keresztnév + -a, -e (*Balassa, Jánosa, Lőrincze*).

Gyűjtöttem a ritka, egyedi neveket is, de mellőztem:

1. a több ezer magyarországi és egyéb helynévből alakult családneveket (*Erdélyi, Buday, Bécsi*),
2. a nyilvánvalóan újonnan keletkezett, mesterséges, magyarított vagy lefordított családneveket (*Gáldonyi* [sic!], *Sávay, Szerelemhegyi*),
3. az eredetileg valószínűleg idegen, de kisebb-nagyobb változtatással »magyarrá« vagy magyarossá alakult, ill. alakított neveket (*Láng, Pillér, Nemcsók*),
4. az idegen családneveket (*Fellner, Grósz, Skobrák, Karlovitz, Jankovich, Krizsán, Benyovszky, Fabricius*),
5. a valószínűleg magyar (eredetű), de a köz nyelvérzék számára nem értelmezhető, homályos, bizonytalan vagy megfejtetlen (eredetű) neveket (*Bozó, Lados, Roska, Soczó, Veze*).

E korlátozó szempontokon belül végeztem a gyűjtést az ötvenes évektől a nyolcvanas évek közepéig, több mint három évtizeden át, többnyire írott forrásokból, tehát igazolt adatok alapján (olvasmányaimban talált és a sajtóban szereplő nevek, ott közölt névsorok, temetők fejfái, sírkövei, iskolai értesítők, érettségi tablók, hirdetések, cégtablák, telefonkönyvek), ezenkívül ismerőseim közléseiből, akik – tudván ilyen irányú érdeklődésemről – sok érdekes névvel szolgáltak. Hellyel-közzel följegyeztem néhány

érdekes régi vagy történelmi névadatot is; anyagom azonban lényegében a közelmúlt és jelen magyar névállományát tükrözi, természetesen csak töredékesen. Az élő, mai magyar névkincs ennek sokszorososa, s csak széleskörű kiegészítő gyűjtéssel közelíthető meg. Ennek lehetséges forrásai: anyakönyvek, hivatalos névjegyzékek (pl. iskolai névsorok, népszámlálási, választói listák), lexikonok (általános, életrajzi és szaklexikonok: irodalmi, művészeti, zenei stb., Szinnyei és Gulyás sorozata íróinkról), nagyobb szakmunkák, monográfiák névmutatói, telefonkönyvek stb. Ez utóbbiak ábécérendbe szedett anyagukkal és névváltozataikkal, egyszersmind a nevek gyakorisági viszonyait, előfordulási arányait is szemléltetik.

Ezt egyébként, elgondolásom szerint, magam is szándékoztam volna jelölni bizonyos fókig, három-négy kategóriában, más-más betűtípussal vagy egyéb jelzéssel (pl. nagyon gyakori: dőlt, átlagos gyakoriságú: álló, ritka: félkövér, igen ritka, különleges: kövér betű).

Úgy gondolom, az anyag közzétételének, ill. a tervezett családnévtár készítésének első menete a betűrendes összeállítás (a rendezést és a használatot megkönnyítené az *a~á*, *e~é* stb. magánhangzós kezdetű neveknek külön csoportba sorolása). Ennek alapján állíthatók össze a különféle névtípusok jegyzékai; esetleg már az alapjegyzékben odakerülhet minden név mellé a megfelelő típusjelzés, s ezek összesítésével adhatunk áttekintő statisztikát a nevek különféle csoportjairól. De több másfajta megoldás, rendszer lehetséges. Olyan megoldást kell azonban megtervezni és kialakítani, amely lehetőséget és ösztönző szempontokat ad az anyagnak változatos irányú és jellegű földolgozására. Mindennek belátható időn belüli és teljességre törekvő elvégzése pedig egy nagyobb, jól szervezett munkacsoportot és számítógépes feldolgozást föltételez. Remélem és kívánom a mielőbbi megvalósulást.

Kovalovszky Miklós”

Amennyire lelkesítő volt az önzetlen segítségnyújtás, annyira lehangoló lett a kijelölt feladat. KOVALOVSKY tanár úr küldeménye ugyanis ehhez semmi alapot nem adott. Mint említettem, a neveket ömlesztve, újságkivágásokként, különböző méretű cetlikre fölírva, lelőhely, tájegység és gyakoriság megjelölése nélkül, eredetre utalás vagy típusjelölés teljes hiányával kaptam meg. Tetézte elkeseredésem, hogy az anyagot elrendező, betűrendbe szedő egyetemista segítőtársak százával adtak hasonló, a kapott gyűjteményben nem szereplő neveket. Két lehetőségem volt: vagy megjelentetem KOVALOVSKY MIKLÓS gyűjteményét egy kis füzetben betűrendbe sorolva a fönti előszóval – de annak ellentmondva – minden etimológiai és gyakoriságra való hivatkozás nélkül, vagy a lehetőség szerint kiegészítjük adatait a magunk gyűjtésével, hogy ha már szerelést nem adunk, tegyük minél teljesebbé az anyagot. Az utóbbi mellett döntöttem. Nagymértékben befolyásolt ebben OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ és MATUSOVÁ 1991-ben, Prágában megjelent kétkötetes cseh családnévtára, amelynek első kötetében félmilliónál több nevet sorolnak föl betűrendben, de csak néhánynál utalnak a helynévi vagy személynévi eredetre, míg a második kötet ugyanezen nevek a tergo fölsorolását tartalmazza minden megjegyzés nélkül. (Hivatkozhatnék itt LENGYEL ZOLTÁN 1917-es névtárára is, de az nem a valódi, hanem az általa szépnek ítélt családneveket tartalmazza a magyarosítás igényeinek megfelelően.) Tudomásul véve, hogy egy ilyen névtár is nagy segítségére lesz a mai magyar családnevek kutatóinak, nagy lendülettel kezdtünk hozzá újabb kori családneveink lehetőleg teljes összegyűjtéséhez.

4. Ez utóbbi mondatban több mindent meg kell magyaráznom. A többes szám használata azt jelenti, hogy a névtan iránt érdeklődő minden hallgatóm, ahol éppen tanítottam: Budapesten az Eötvös Loránd Tudományegyetem nappali és esti tagozatán, valamint az ELTE Tanárképző Főiskolai Karán, Pécsen a Janus Pannonius Tudományegyetemen, Szegeden a József Attila Tudományegyetemen, Miskolcon a magánegyetemen, majd az állami egyetem bölcsészettudományi karán, a Károli Gáspár Református Egyetemen és a Nyíregyházi Tanárképző Főiskolán. Majdnem mindenütt és mindig volt névtani speciális képzésben részt vevő csoportom, de azok is hoztak adatokat, akik nem voltak kimondottan névtanosok, csak hallottak e munkátról. Vagyis alkalmilag vagy folyamatosan több százan (ha nem közel ezren) vettek részt a gyűjtőmunkában, s így mindenképp indokolt a többes szám.

Az „újabb kori” azt jelenti, hogy nem csupán az élő, hanem a már kihalt nevekre is kiterjedt a kutatásunk. Miután KÁZMÉR MIKLÓS történeti családneveinek nagyszerű gyűjteménye megjelent (1993), a 18. század végére, pontosan 1787-re, II. József névrendeletének dátumára tettük a gyűjtés kezdő időpontját. Különösen fontos volt ez a temetőben végzett gyűjtések esetében, amelyeknél a halál időpontját tettük korszakhatáron belülre, de vonatkozott az anyakönyvekre is, hiszen újszülötként és évtizedek múlva halottként is bekerülhetett (volna) ugyanannak a személynek a neve egy-egy település anyakönyvébe. A névmagyarosítások följegyzéseiben is előfordultak olyan nevek, amelyek véglegesen kiestek a használatból, különösen pedig az I. és II. világháború halottainak, a holocaust áldozatainak, a németek kitelepítésének és a szlovákok kitelepülésének voltak olyan következményei, hogy ma már nem található meg sok család neve a használatban, de a 20. század elején még mind megvolt.

Legnehezebb megmagyarázni a „családneveink” fogalmát. Kik azok a „mi”, akiknek a neveit gyűjtjük? Egyes javaslatok szerint csak a „magyar anyanyelvűek”. Mások szerint a „magyar állampolgárok”. Véleményem szerint mindkettő! Vagyis a magyar névkincs gazdagítják mindazok, akik Magyarországon éltek vagy élnek, bármilyen anyanyelvűek is voltak, hiszen utódaik nagyon sokszor elmagyarosodtak, nevük – ha nem is illeszkedett a magyar ejtés törvényeihez, szabályaihoz – magyarnak tekintendő. Mindenképpen családnévkincsünk része például *Aba Novák* Vilmos festő mindkét családnévi eleme, akár törökből magyarázzuk az első elemét, akár pedig minden bizonnyal szláv eredetű a második. Vagy hasonlóképpen *Áchim* András békéscsabai parasztpolitikus családneve, jóllehet egyértelműen szlovák származású, s neve is inkább a szlávban, mint a magyarban alakult a *Joachim* keresztnévből. Ugyanígy névkincsünk részét képezi *Acsády* Ignác történész mind magyarosítás utáni, mind pedig azelőtti *Adler* családneve. Vitatható-e az örmény származású, a mai Románia területén fekvő Szamosújváron született és ott meghalt, magyar–örmény szótárt író *Alexa* Ferenc családnevének „mieink” közé való tartozása? Kirekeszthetnénk *Binder* Pál, *Janitsek* Jenő erdélyi; *Bauko* János, *Blaskovics* József fölvidéki; *Matijevics* Lajos, *Rajzli* Ilona délvidéki magyar nyelvész nevét „családneveink” közül? Szerintem nem!

Kiknek a nevei tartoznak végül is „családneveink” közé? Szerintem minden magyar állampolgáré, függetlenül anyanyelvétől. Tehát a 12–13. században betelepült germánok, vallonok, szlávok, vlachok neveitől a 16–19. században betelepült németek, szlovákok, szerbek, horvátok, szlovének, románok nevein keresztül a 18. században itt élő és nevet kapott zsidók, majd a 20. században tömegesen ide költöző görögök, arabok, kínaiak stb. neveiig valamennyien. Ezek közül a nevek közül sok már teljesen illeszkedett a magyar

nyelv kiejtésének szabályaihoz, mások viszont még nem. Amennyiben azonban hosszabb ideig maradnak, közismertebbekké válnak, ezek a nevek is „elmagyarosodnak”, megszüntetik mássalhangzó-torlódásait, magánhangzó-hiátusait, belesimulnak a magyar névkincs kiejtési és írási rendszerébe. Ugyanide tartoznak azoknak a nevei is, akik a határokon kívül rekedtek, vagy kívülrre költöztek bármilyen okból, ameddig megtartják magyarságukat. Miből lehet a határokon kívüli magyarok esetében megállapítani magyarságuk megőrzését? Elsősorban neveik ejtés- és írásmódjából, de figyelembe lehet és kell venni keresztnevek használatának formáit is. Nagyon sokszor már 17. századi összeírásokban is a keresztnevek döntik el egy-egy személy nyelvi hovátartozását, s ezt korunkban is föl lehet használni a családnevek magyarságának elfogadására. (Így például egy hidegszamosi összeírásban, 1679-ben Kis *Trifuly* román, Kis *Thamás* pedig magyar-nak tekinthető – JAKÓ 1944: 214–5). Ez vonatkozik a szomszédos és a távolabbi országok magyarságára is.

5. A fõntieket figyelembe véve gyűjtöttük a családneveket évtizedeken keresztül, néha komikus lelkesedéssel. Ceruza és cédula idõtõl és helytõl függetlenül bármikor elõkerült sokunk esetében, ha különös, eddig még föl nem jegyzett családnevet találtunk. Kirándulásokat tettünk Budapest és a környezõ települések, valamint több nagyobb város temetõibe névgyűjtés céljából. Meg is lett az eredménye a szinte megszállott kutatásnak, s az ezredfordulóra mintegy félmillió nevet gyűjtöttünk össze. Természetesen volt közöttük olyan, amelyik nyolc-tízszer is följegyzésre, cédulára került. Az egyeztetések és betűrendbe sorolások után kétszázezerre redukáltuk az egymástól eltérõ betűalakú nevek számát. Ezek 2000-tõl kezdõdõen legépele válták a megjelentetés lehetõségét. Ekkorra azonban a gazdasági lehetõségek oly mértékben romlottak, hogy semmi remény sem volt a kiadásra, hiszen három hasábra tördelve is ezerlapos könyv lett volna belõle minden megjegyzés (eredet, gyakoriság, helyi használat), utalás nélkül. Természetesen errõl sem mondtam le, s nagyon sok névnek megvolt az etimológiája, magyarázata, elterjedtségének földrajzi határa, összefüggése más névvel stb., de egy egészen más könyvben terveztem a közreadását.

Ennek az utóbbi típusú családnévtárnak a megjelentetési lehetõségére adott nem is távoli reményt a kiváló szótáríró és -szerkesztõ KISS GÁBOR, a Tinta Kiadó igazgatótulajdonosa egy, a Magyar Nyelvtudományi Társaságban tartott ünnepség alkalmából. Fõlajánlotta, hogy hajlandó egy kisebb terjedelmű etimológiai családnévtárat megjelentetni, ha elvégzem ennek elõkészítõ munkáit 2008 végére. Nagy lelkesedéssel kezdtem a munkához, s óriási gyűjteményünkben elkezdttem rostálni, csoportosítani a neveket egy-egy címszó alá. KOVALOVSKY javaslatára alapján utaltam volna a gyakoriság négy kategóriájára, aminek megállapítására a telefonkönyveket kezdtem fölhasználni. A különbözõ megyék telefonkönyvei ugyanis egészen eltérõ gyakoriságot mutattak az egyes nevek vonatkozásán, s úgy véltem, nagy hasznára válnék a névtárnak, ha megemlíthetném, hogy melyik vidéken gyakori a név használata. Elõször a Magyar Telefonkönyvkiadó Társasághoz fordultam segítségért, hogy a százezer forintnyi árú 19 megyei telefonkönyv helyett küldjék meg kedvezményes áron (tudományos kutatás céljára) ezek régebbi, öt-hat évvel ezelõtti kiadását, amelyeket egyébként bezúznának, mint eladhatatlanokat. Kétszer is kértem, de még csak válaszra sem méltattak. Ekkor kollégáimhoz, ismerõseimhez, hallgatóimhoz fordultam, s tõlük néhány héten belül megkaptam négy kivételével (Baranya, Borsod, Komárom és Tolna megye kötetei) valamennyi megyei telefonkönyvnek elõzõ évi

vagy két-három évvel korábbi példányát (némelyiket kétszer is). Ugyanakkor határainkon kívüli kollégák és barátok hozzájuttattak (Kelet-Szlovákia kivételével) a legtöbb fontos, magyarok lakta vidék telefonkönyvéhez is. (Köszönet érte valamennyiüknek, s elnézést kérek, hogy nem sorolom föl neveiket.) Mindezzel lehetőséget kaptam, hogy utalást tegyek arra is a nevek mellett, hogy melyik vidéken található meg gyakrabban a családnév.

A legfontosabb része a névtárnak az etimológia, s annak lehetséges megadására következetesen törekedtem. Amikor pontosan el nem dönthető (legalábbis én nem tudtam eldönteni), hogy a több lehetőség között melyik a biztos néveredet, mindegyiket fölso-roltam az általam helyesnek tartott valószínűségi sorrendben. Mintaképeim közül a nemzetközi szakirodalomból kiemelem a módszertanilag legkiválóbb angol REANY (1959), a sokoldalú finn MIKKONEN és PAIKKALA (1984), a klasszikus francia DAUZAT (1951), a régi német BRECHENMACHER (1935) és a modernebb, NAUMANN-féle „Das große Buch der Familiennamen” (2007), a sok erdélyi magyar nevet tartalmazó román IORDAN (1983), a közérthető orosz ФЕДОСИУК (1972), az enciklopédikus horvát ŠIMUNOVIĆ (2006) és a történeti magyar adatokban bővelkedő ukrán ЧУЧКА (2005) könyvét, valamint Nyugat-Európa legizgalmasabb és legtartalmasabb családnév-enciklopédiáját, amely MERGNAC (é. n.) szerkesztésében jelent meg (CD-ROM melléklettel), s nemcsak egymillió-háromszázezer nevet és névváltozatot tartalmaz a skandináv nyelvek kivételével Nyugat-Európa nyelveinek valamennyiéből, hanem ezek elterjedését (országoként és ezeken belül tartományoként) térképeken is szemlélteti. Emellett megadja etimológiájukat, változataikat nyelvenként, jelesebb névviselőiket, s a kiemelkedőbb személyek fotón vagy más művészeti alkotáson való ábrázolását. (Ezekon kívül is fölhasználok még jó néhány családnévtárat, névcikket, névmagyarozatot, s ezekre majd a kész könyvben hivatkozom.

Elkezdtem tehát a munkát, s elküldtem egy mutatólapot tájékoztatásul a kiadó számára. Ez akkor így nézett ki:

Bakkai XX. sz. ☞ **Bákai**

Bakkány 1708. ☞ **Bakáni**

Bakkat XX. sz. Igen ritka. 1. tulajdonságnév: az alföldi nyelvjárásokban *bakkant* 'vak-kant, ritkán szől'; 2. tevékenységre utal: a Partiumban (Erdély és Magyarország között) *baggat* 'nagy öltésekkel varr'; 3. műveltségre utal: *baggat* az alföldi nyelvjárásokban 'akadozva olvas'.

Bakkay 1446. ☞ **Bákai**

Bakki 1493. ☞ **Baki**

Bakky 1424. ☞ **Baki**

Baklarz XX. sz. Igen ritka. Talán a német *Wachtlanze* 'lándzsás őr' foglalkozásnév átvétele.

Bakler XX. sz. Igen ritka. Lehet 1. a német *Bäcker* 'sütő, pék' foglalkozásnév; vagy 2. az ugyancsak német *Wächter* 'fűrj' tulajdonságra utaló szó családnévi használata.

Baknák XX. sz. Igen ritka. Talán a magyar *bak* 'kisebb állat (kecske, nyúl stb.) hímje' tulajdonságra utalva egyénnévvé vált, majd a szlovákba került, megkapta a *-nik/-nák* családnévképzőt, s így kölcsönöztük vissza magyar családnévvé.

Bakó 1401. Igen gyakori, általánosan elterjedt. 1. foglalkozásnév: 'mészáros', kevésbé valószínűleg: 'hóhér'; 2. viselet: alföldi nyelvjárás 'tarisznya'; 3. szerszám: fölvidéki

nyelvjárás 'bunkóféle ütő- vagy törőeszköz'; 4. (bákó) tulajdonság: dél-alföldi nyelvjárás 'együgyű, ostoba'.

Bakóci 1598. Igen ritka. *Bakóc* helységnév + *-i* képző.

Bakócy 1522. ☞ **Bakóci**

Bakóczai 1549. Igen ritka. *Bakolca* Tolna megyei településnév + *-i* képző.

Bakóczaj XX. sz. ☞ **Bakóczai**

Bakóczay 1549. ☞ **Bakóczai**

Bakóczy XX. sz. ☞ **Bakóci**

Bakóczy XX. sz. ☞ **Bakóci**

Bakocs ~ **Bakots** 1628. Igen ritka. A *bak* 'kisebb állat (kecske, nyúl stb.) hímje' előbb egyéni névvé válva megkapta a *-cs* kicsinyítő képzőt, majd egy ős egyénnevből családnev lett.

Bakodi 1720. Igen ritka. 1. *Bakod* Pest megyei helységnév + *-i* képző 'Bakodról való'; 2. A *bak* 'kisebb állat (kecske, nyúl stb.) hímje' tulajdonságra utaló egyénnevvé válva megkapta a *-d* kicsinyítő képzőt, majd családnev lett, s kibővült az *-i/-a//-é/-á* birtokjellel: 'Bakodé, Bakod fia'.

Bakódi XX. sz. ☞ **Bakodi**

Bakody 1588. ☞ **Bakodi**

Bakódy XX. sz. ☞ **Bakodi**

Bakofen 1888. Igen ritka. Talán a német *Bachofen* 'sütökemence' foglalkozásra utaló családnev átvétele.

Bákói XX. sz. Igen ritka, de Moldovában, különösen Lábnik faluban gyakoribb. *Bákó* (román: *Bacău*) moldvai településnév + *-i* képző: 'Bákó városából való'.

Bakolić XX. sz. ☞ **Bakolics**

Bakolics 1835. Igen ritka, csak Dél-Magyarországon fordul elő, Baján gyakoribb. Valószínűleg a szláv *bakul* 'bot' tulajdonságra, erőre utaló jelképes családnev + délszláv *-ics/-ić/-ity* családnevképző 'Bot nevű ember fia, leszármazottja'.

Bakolits XX. sz. ☞ **Bakolics**

Bakolity XX. sz. ☞ **Bakolics**

KISS GÁBORNak több hasznos tanácsa mellett (olvasmányosság, érdeklődés fölkelése stb.) egyetlen kérdése volt: „Milyen terjedelmű lesz így a munka?” Nem sok számolgotás kellett a felelethez: „Hatezer lap!” (Magam sem gondoltam.) Gábor javaslata (udvariasságára jellemzően): „Ez majd egy későbbi nagy könyv legyen, de most hozzunk ki előbb egy kisebbet!” (Hetvenöt éves koromra tekintettel nyugodtan ajánlhatott akár húszezer lapos könyvmegjelentést is.)

Hozzákezdtem tehát a rövidítéshez. Először lemondtam a történeti adatokról, hiszen azok is növelik a terjedelmet, meg egyébként is a magyar eredetűek megtalálhatók KÁZMÉR MIKLÓS (1993) gazdag anyagú könyvében. (Az idegen nevek történeti adatait pedig gyűjtsék össze a megfelelő nyelv kutatói – mint ahogyan sok esetben ez meg is történt már!) Ezután az utalásokat minimálisra csökkentettem, s a névváltozatokat egy címszó alá soroltam, ha azok egymást követték volna a betűrendben. A magyarázatokat igyekeztem tömöríteni, egyszerűsíteni. Ugyanakkor a közérdeklődés kedvéért hivatkozni is akartam egy-egy jeles viselőjére a névnek, ami viszont növelte a terjedelmet. Ekkor a következőképp alakult egy mintalap:

- Baklarz** – Igen ritka. Talán a német *Wachtlanze* 'lándzsás ör' átvétele.
- Bakler** – Igen ritka. Lehet 1. a német *Bäcker* 'sütő, pék' foglalkozásnév; vagy 2. az ugyancsak német *Wächtler* 'fürj' tulajdonságra utaló szó családnévi használata.
- Baknák** – Igen ritka. Talán a magyar *bak* 'kisebb állat (kecske, nyúl stb.) hímje' tulajdonságra utalva egyénnévvé vált, majd a szlovákba került, megkapta a *-nik/-nák* családnévképzőt.
- Bakó** – Igen gyakori, általánosan elterjedt. 1. foglalkozásnév: 'mészáros', kevésbé valószínűleg: 'hóhér'; 2. viselet: alföldi nyelvjárás 'tarisznya'; 3. szerszám: fölvidéki nyelvjárás 'bunkóféle ütő- vagy törőeszköz'; 4. (bákó) tulajdonság: dél-alföldi nyelvjárás 'együgyű, ostoba'. *Bakó* József (1896–1962) költő, novellista, a népi írók mozgalomának kevésbé ismert tagja. *Bakó* Ferenc (1917–???) néprajzos, múzeumigazgató, a palócság etnográfusa. *Bakó* Ágnes (1926–1990) költő, műfordító, meseíró.
- Bakócz** – Igen ritka. Abaúj vagy Szerém vármegyei pusztai helységnévből lett családnév, esetleg lekopott az *-i* képző a név végéről. *Bakócz* Tamás (1442–1521) bíboros, esztergomi érsek, hallatlanul gazdag, az 1513. évi pápaválasztáson jelölt (nyolc szavazattal a második helyen végzett), ő építtette 1507-ben az Esztergomban ma is álló reneszánsz Mária-kápolnát.
- Bakóci ~ Bakócy, Bakóczy, Bakóczy** – Igen ritka. 1. Abaúj vagy Esztergom megyei *Bakóc* helységnév + *-i* képző: 'Bakócról való, onnan származó'. 2. *Bakolca* [e: *Bakóca*] Tolna megyei település + *-i* képző (*Bakócai*); a két egymás melletti magánhangzóból egyik kiesésével a hiátus megszüntetése: 'Bakolca településről való, onnan származó'. *Bakóczy* János (1834–1900) református lelkész, a debreceni Református Kollégium 1588 és 1791 közötti tanulóinak, tanárainak és a debreceni lelkészeknek a névsorát összegyűjtötte, de még nem jelent meg.
- Bakóczai ~ Bakóczaj, Bakóczay** – Igen ritka. *Bakolca* [e: *Bakóca*] Tolna megyei településnév + *-i* képző: 'Bakolca településről való, onnan származó'.
- Bakocs ~ Bakots** – Igen ritka. A *bak* 'kisebb állat (kecske, nyúl stb.) hímje' előbb egyéni névvé válva megkapta a *-cs* kicsinyítő képzőt, majd egy ős egyénnevéből családnév lett.
- Bakodi ~ Bakody, Bakódi, Bakódy** – Igen ritka. 1. *Bakod* Pest megyei helységnév + *-i* képző 'Bakodról való'; 2. A *bak* 'kisebb állat (kecske, nyúl stb.) hímje' tulajdonságra utaló egyénnévvé válva megkapta a *-d* kicsinyítő képzőt, majd családnév lett, s kibővült az *-i/-a/-é/-á* birtokjellel: 'Bakodé, Bakod fia'. A magyar homeopátiás gyógyítást a XIX. században kezdeményező győri orvosdinasztia családnéve.
- Bakofen** – Igen ritka. Talán a német *Bachofen* 'sütökemence' foglalkozásra utaló családnév átvétele.
- Bákói** – Igen ritka, de Moldovában, különösen Lábnik faluban gyakoribb. *Bákó* (román: *Bacău*) moldvai településnév + *-i* képző: 'Bákó városából való'.
- Bakolics, Bakolits, Bakolity ~ Bakolić** – Igen ritka, csak Délvidéken fordul elő. Valószínűleg a szláv *bakul* 'bot' tulajdonságra, erőre utaló jelképes családnév + délszláv *-ić* családnévképző 'a bot fia, leszármazottja'.
- Bakon ~ Bakony** – Igen ritka. 1. Régi magyar, metaforikusan tulajdonságra utaló egyénnév: *bak* 'kisebb állat (kecske, nyúl stb.) hímje' (olyan fürge, gyors vagy nemzőképesgű stb., mint a bak) + *-n/-ny* régi kicsinyítő képző.

Bakon ~ Bakony 1400. Igen ritka. 1. Régi magyar, metaforikusan tulajdonságra utaló egyénnév: *bak* 'kisebb állat (kecske, nyúl stb.) hímje' (olyan fürge, gyors vagy nemző-képességű stb., mint a bak) + *-n/-ny* régi kicsinyítő képző; 2. Puszta helynév a *Bakon* ~ *Bakony* hegység nevéből, amely szintén a főnti személynévből származik.

Bakondi ~ Bakondy – Ritka. 1. *Bakond* Borsod megyei település + *-i* képző 'Bakond helységről származik'.

Bakonszegi ~ Bakonszeghy – Igen ritka. *Bakonszeg* Bihar megyei község + *-i* képző 'Bakonszeg településről származik'.

Bakondi ~ Bakondy – Ritka. 1. *Bakond* Borsod megyei település + *-i* képző 'Bakond helységről származik'.

Bakonszegi ~ Bakonszeghy – Igen ritka. *Bakonszeg* Bihar megyei község + *-i* képző 'Bakonszeg településről származik'.

6. Igen lassan haladtam a munkával, s egyre azon töprengtem, hogy milyen szempontból tudnám tovább csökkenteni a terjedelmet, hiszen elképzelhetetlennek tűnt még így is a megjelentetés lehetősége. Csakis a nevek megrostálása, számának csökkentése adhatott eredményt, de nem jöttem rá ennek elfogadható módjára. 2007 karácsonyi szünetében az interneten „családnevek” címszó alatt megtaláltam „a száz leggyakoribb magyar családnév” felsorolását a Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatalának (továbbiakban: Hivatal) adatai alapján. Arra gondoltam, hogy tudományos célú földolgozásra megkérem a leggyakoribb ezer vagy kétezer családnév adatait. Valamennyi akadémikus és professzor ismerősömmel aláíratott levelet küldtem, s szinte esedezve kértem egy bővebb családnévlístát. Ekkor csoda történt! Dr. Kóbor József főosztályvezető aláírásával levelet kaptam, amelyben többek között ez állt: „engedélyezem, hogy [...] (a) Hivatal [...] családnév statisztikai (sic) adatszolgáltatást teljesíten tudományos kutatás céljából [...] (kérelmező) mentes az igazgatási szolgáltatási díjfizetési kötelezettség alól.” Varga János ügyintéző pedig 2008. február 18-án öt perc alatt „mágneses adathordozóra” másolta „2007. január 1-i állapot szerint 10 162 610 főre vonatkozóan” a „születéskori családi nevek előfordulási statisztikáját”, vagyis valamennyi, összesen 194 917 családnévet előfordulási számaikkal együtt. Mindkettőjüknek itt is hálás köszönetem fejezem ki. Ez az esemény egészen új irányt szabott kutatásaimnak, további munkáimnak.

Először is egybevettem régebbi gyűjtésünket a most megkapott adattárral, s nagy meglepéssel tapasztaltam, hogy a gyakoribb nevek közül egy tucatnál alig több az olyan, amit ne leltünk volna meg korábban. (Igen jól dolgoztunk tehát, csak fölöslegesen!) Talán érdemes azért egy-egy szakaszt egybevetni a két névsorból. Véletlenszerűen választottam ki a *Bab*- kezdetű nevekből az egymás után következőket.

Saját adattár		A Hivatal adattára	
		<i>Bába-Kocza</i>	1
		<i>Bába-Kovács</i>	2
		<i>Babál</i>	2
<i>Babály</i>	Ritka	<i>Babály</i>	136
<i>Babalyi</i>	Igen ritka		
		<i>Babám</i>	28
		<i>Baban</i>	1

Saját adattár		A Hivatal adattára	
<i>Babarcai</i>	Igen ritka	<i>Babarcai</i>	6
<i>Babarci</i>	Ritka	<i>Babarci</i>	26
<i>Babarczai</i>		<i>Babarczai</i>	16
<i>Babarczi</i>	Ritka	<i>Babarczi</i>	308
		<i>Babarczi-Győrffy</i>	1
		<i>Babarczky</i>	1
<i>Babarczy</i>	Nem ritka	<i>Babarczy</i>	44

Saját adattár		A Hivatal adattára		Saját adattár		A Hivatal adattára	
<i>Babán</i>	Igen ritka	<i>Babán</i>	27			<i>Babarsik</i>	15
		<i>Bábán</i>	4	<i>Babarék</i>	Igen ritka	<i>Babarék</i>	1
		<i>Babanaszi</i>	2	<i>Babári</i>		<i>Babári</i>	68
		<i>Babanaszisz</i>	2	<i>Babarik</i>	Ritka	<i>Babarik</i>	36
		<i>Babanec</i>	2			<i>Babarikina</i>	1
<i>Babanecz</i>	Ritka	<i>Babanecz</i>	16	<i>Babarók</i>			
<i>Babanics</i>	Ritka	<i>Babanics</i>	34	<i>Babartzy</i>	Ritka	<i>Babartzy</i>	6
		<i>Babaniecki</i>	1	<i>Babas</i>	1763.	<i>Babas</i>	1
		<i>Babanits</i>	2			<i>Babás</i>	2
		<i>Babamu</i>	1	<i>Bábás</i>	Ritka	<i>Bábás</i>	54
		<i>Bába-Nutter</i>	1			<i>Babasan</i>	3
		<i>Babanyec</i>	3			<i>Babashtica</i>	1
<i>Babanyecz</i>	Ritka	<i>Babanyecz</i>	22			<i>Bába-Szabó</i>	1
<i>Babányi</i>	1879.			<i>Babati</i>	Ritka	<i>Babati</i>	168
		<i>Bábapál</i>	1			<i>Babatics</i>	4
<i>Babar</i>	Ritka	<i>Babar</i>	95			<i>Babatunde</i>	1
				<i>Babaty</i>	Igen ritka	<i>Babatics</i>	4

Első pillantásra is megállapítható, hogy a tudományos kutatás számára fölbecsülhetetlen értéket jelent a családnevek összességének ismerete, különösen pedig előfordulási számaiknak fölhasználhatósága. (Meggondolandó – megfelelő szerkesztés után – a Hivatal teljes adattárának előfordulási számokkal együtt való sokszorosítása 2-300 példányban a kutatók számára – mint ahogyan terveztem valaha a Magyar Személynévi Adattárak 100. kötetét.) Jól látható, hogy (minden dicsekvésem ellenére) sokkal gazdagabb a Hivatal adatbázisa. Ennek egyik oka, hogy a kettős neveket már töröltük eredeti gyűjtésünkben (de egy külön listában azok is megvannak). Elsősorban az egyszer előforduló esetekben (főként a nem magyar eredetűek között) szép számmal van olyan, amelyet nem találtunk meg, vagy nem vettünk föl eredeti gyűjtésünkbe. Ellenben jó néhány általunk korábban följegyzett név, de inkább névváltozat a mai magyar állampolgárok nevei között nincsen meg, mert csak határokon kívüli magyarok használják, vagy közben különböző okok miatt (háború, névváltoztatás, fiú utódok hiánya) kihaltak a nevek. Ezeknek gyakoriságát pontos számmal lehetetlen megadni, de utalunk rá (pl. a *Bertalan* névnek a *Birtalan* vagy a *Szücs*-nek a *Szócs* Erdélyben gyakran előforduló alakja). Nem csupán a nevek megléte, hanem a gyakoriság megállapítása terén sincs szégyellni valónk. Egy-két téves megítéléstől (pl. ritka ~ igen ritka) az egybevetésben megállta a helyét eredeti meghatározásunk.

Nem tudom, hogyan készülhettek a Hivatal listái, de minden bizonnyal valaki vagy valakik számítógépre vitték valamely összeírás anyagát. A gépelés hibái javíthatlanok maradtak, s ezeket nem sikerült mindig kiküszöbölni. Az egyszerű betűkihagyásokat legtöbbször pótolni lehetett (pl. *B mbó*, *Borb ró*, *Bel czki*, *Cs ffári*, *Dáv d*, *Denk nger*, *Sz lvás*, *Sz tás*). Előfordult, hogy több betű is beillett a hiányzó helyre (pl. *Cs szár*, *Cs zi*, *Cs ra*), s ilyenkor nem lehetett dönteni a *Császár* ~ *Csiszár*; *Csizi* ~ *Csuzi*, *Csira* ~ *Csura* alakok között. Mivel ezek általában egy-egy előfordulásúak voltak, fölhasználásukat mellőztem. Hasonló helyzet volt, amikor betűkihagyás történhetett, de üres hely nem maradt ki (*Bdó*), vagy oda nem illő betű (*Béalint*), más írásjel (*Baumg-rtner*) vagy csak fölösleges köz került a névtestbe (*B erkes*, *N agy*). A lehetőség szerint ilyenkor is helyreállítottam az

eredeti névalakot, és fölvettem a nevet a statisztikai adatok közé. Sokszor a hasonló nevek segítettek: a *Báthory Szalay* kettős név négyszer fordult elő, a *Báthoty Szalay* ugyanakkor csak egyszer, s a billentyűzeteken egymás mellett van az *r* és *t* betű, ami kétségtelenné tette az elírást. Helyreállítható elírásoknak kell tekinteni a doktori cím rövidítésének a családnévvel való egybeírását (*Drmolnár, Drkovács, Drlantos*), de már a *Drjenovszky* nevet nem tekintettem elírásnak (egyébként is hétszer fordult elő, s van *Drjenyovszky* és *Drinovszki* változata is).

A névrövidítéseket (betűvel való kiegészítéseket) nem tudtam föloldani. Tehát a *K. Nagy* (56), *K. Szabó* (70), *K. Tóth* (29) nevekben a *K* jel teljesen elmaradt, de az alapnevek számadatait hozzávettem a többi *Nagy, Szabó, Tóth* stb. névéhez. Sokkal nehezebb helyzetben voltam a kettős (vagy többszörös) családnevekkel (a leghosszabb: *Costa Pereira Perestrello Vasconcelos*). A teljes névanyaghoz viszonyítva elenyésző volt a számuk, de némely név esetében tucatnyi, vagy több is (*Nagy György* 61, *Nagy Pál* 44, *Nagy-Balázs* 35, *Nagy-Biblia* 34). Ezek esetében fölvettem mindkét nevet külön-külön. Jóllehet ez igen nagy munkát adott (különösen a második névelemek összeszámolása), de így nem veszthettek el névadatok. Egynek csak akkor tekintettem a két névelemet, ha egybeírása vitathatatlan volt (*Györbíró ~ Györbiró ~ Györbiró ~ Györbíró* 93, *Györgydeák* 100).

Közismert tény, hogy a női családnevek a cseh és a szlovák nyelvben mindig *-ová* végződést kapnak. Ez a szláv nyelvek nagy többségében a birtokos eset nőnemű ragja – mint ahogyan az *-ov* a hímneműé. (Mégsem végződik minden férfi családnév *-ov-ra*, de minden női családnév *-ová-ra*!) Valószínűleg az állampolgárság megkérésekor ez volt a hivatalos neve a Fölvidékről áttelepülőknél, ezt írták be kérvényeikbe, s csak névváltoztatással lehetne magyarítaniuk neveiket, de ezt (még) nem tették meg. Így a magyar állampolgárok nevei között is előfordult néhány ilyen végződésű családnév (*Budaiová, Danyiová, Kisová, Kissová, Nagyová, Szabóová*). Ezeknek a neveknek az elhagyása a magyar névkincs szegényítené, ezért (*-ová*) végződés nélkül fölvettem a névtárba. (Számuk soha nem haladta meg a hármát, így önálló névcikkékké nem válhattak.)

7. A legnagyobb rövidítési lehetőséget (és a legnagyobb gondot) a különböző névalakok egy névcikkbe sorolása adta. Természetesen az *-i ~ -y* végű, *-cs- ~ -ts-*, *-c- ~ -cz- ~ -tz-*, *-t- ~ -th-*, *-ksz- ~ -x-* betűket, betűkapcsolatokat tartalmazó nevekkel semmi gond nincs (*Baki ~ Baky, Acsádi ~ Atsády, Acél ~ Aczél ~ Atzél, Timár ~ Thimár, Aleksza ~ Alexa*). Annak eldöntésére, hogy a *Bódizsár ~ Boldizsár; Sigmond ~ Zsigmond; Custos ~ Kusztosz ~ Kustos; Chobor ~ Csobor; Sile ~ Süle ~ Sülye; Zantho ~ Szántó* összevonható, ahhoz elég a magyar nyelvtörténet, helyesírás-történet némi ismerete, azonban a *Slosár ~ Szloszjár ~ Sloszár* összevonására vagy az *Áchim ~ Ákchim ~ Ákim* nevek mellé az *Átyim* változat besorolására már szlavista ismeretek is kellenek. A magánhangzók eltéréseivel azonban még több a gond. Hivatalos családneveinkben a felső nyelvvállású magánhangzók nagyobb részét röviden írják. Húszezer *Biró* mellett ötezernyi *Bíró*, majdnem ötezer *Buzás* és csak ötszáz *Búzás* található a Hivatal névlistáján. Ennek csak egyik oka a régiségben a magánhangzó-hosszúságok jelölésének mellőzése. Sokkal inkább a lakosság jelentősebb részének dunántúli származása, de talán még inkább az írógépes okmánykiállítás 20. századi gyakorlata. (A magam tiszántúli és kézzel írott, hosszú *-ú-ra* végződő családnévű anyakönyvi kivonatát hiába mutogattam 1972-ben, fiam születésekor Budapest egyik kerületének anyakönyvi hivatalában, azzal kergettek el, hogy ne akadékoskodjam, a gépen nincs hosszú *ú*, nem változtatnak rajta. Több ilyen „hivatali elírásról”

van tudomásom. *Fülep* Lajos filozófus, művészettörténész helyesen *Filep* lett volna, de eltévesztették a nevét anyakönyvezéskor. *Belia* György irodalmár édesapja *Belea* György, testvére *Belea* Adonisz, növénynevesítő.) Sokszor nem dönthető el a magánhangzók rövid ~ hosszú változatának kérdése. A *Csikós* és *Csíkos* esetében semmi gond: két külön név ’lópásztor’ és ’halféle állatot fogó’, de nehéz eldönteni, hová soroljuk a *Csikos* és *Csíkos* alakokat.

A középső nyelvválású -ó ~ -ő a szavak végén palóc vidékek összeírásaiban röviden szerepel: *Bujdoso*, *Buko*, *Czako* ~ *Cako*, *Csörgö*, *Danko*. Az -ó ~ -ő végű helynevek régebben az -i képző előtt megtartották korábbi alsó nyelvválású tövéghangzóikat (*Ardó* > *Ardai*, *Makó* > *Makai*; *Besenyő* > *Besenyei*) ma (elsősorban magyarosított nevekben) előfordul az *Ardói*, *Makói* változat is, de valamennyi összevonható. A -a és -e végű helynevek -i képzős alakjainak a többségében érvényesül a hiátustörvény, és a tövéghangzó kiesik a családnevekben is. Közel ugyanannyi (nyolcezer körüli) a *Baranyai* és *Baranyi*, *Tornyai* és *Tornyai* a családneveinkben. Érvényesül továbbá a két nyílt szótagos tendencia is: *Abara* > *Abarai* > *Abri*; *Bereki* > *Berki*, *Betlehem* > *Bethlen*. Igen gyakori a likvidacsere is: *Bereznai* > *Beleznai*; *Gerencsér* > *Gelencsér*. A palatalizációs és palatalizálatlan, affrikálódott és affrikálatlan, képzéshelyi eltolódásos és eredeti formákat is egy névcikkbe lehet venni: *Dani* ~ *Danyi*; *Varjas* ~ *Vargyas*; *Csernák* ~ *Csermák*. A családnevek sokszor megőrizték a régi vagy a nyelvjárási ejtést: *Csendőr* ~ *Csöndőr*, *Csengödi* ~ *Csöngedi*. E nevek összevonhatók egy névcikk alá, s igen sok helyet takaríthatunk meg. Természetesen sokszor nehezen dönthető el az összevonás lehetősége. A *Bényei* ~ *Bényi* nevek nem vonhatók össze, mert van (ha kívül is a mai határokon) *Bénye* és *Bény* nevű településünk is.

A legnagyobb helytakarékoság azonban abból adódik, ha a földolgozandó nevek számát csökkentjük. Az új névgyakorisági lista erre adta meg az egyetlen megoldást: meg lehetett húzni azt a gyakorisági határt, amely fölött minden nevet tárgyalunk, alatta pedig nem, vagy kivételesen néhányat. A határt először az ötszázas gyakoriságnál húztam meg, de egyre inkább lejjebb szállítottam. Végül mind BUITENHUTS (1964), mind MIKKONEN és PAIKKALA (1984) munkája alapján száz előfordulásban határoztam meg a határt. Ez után a döntés után úgy láttam, hogy a kivételek csak nagyon gyér számúak lehetnek, mert igen-igen helyszükében leszünk. Ilyen kivétel például a *Tempfli* családnev, amely Magyarországon ugyan csak 92 esetben fordul elő, de Erdélyben nem ritka (jóllehet számát nem lehet megállapítani), és olyan jelentős személyiség is viseli, mint Tempfli József nagyváradi megyéspüspök.

8. Végül is az egyes névcikkek fölépítését a következő rendszerben tervezem. Első helyen áll az a formája az ide tartozó névalakoknak, amely a lehető legegyszerűbb, többnyire a legköznyelvibb változat. Tehát nem a leggyakoribb, nem a legrégebb, nem a legjelentősebb személyektől viselt alak! Az -i ~ -y végződésűek közül például az -i-s. A -cz- ~ -c- változatokból azonban inkább a -cz-s formát emeltem ki, mert a 20. század elejéig ez volt használatban a hivatalos iratokban. A kiemelt névváltozatot követi az ide tartozó névformák Magyarországon előforduló összes száma, amely egy-két kivételtől eltekintve száz vagy száznál több. Ez tartalmazza az összetett nevekben való előfordulást is. Zárójelben, ~ után ezt követi a címnév alakjának magyarországi előfordulása, amely lehet száznál jóval kevesebb is. Zárójelben kapjuk azoknak a névformáknak a felsorolását, amelyeket a névcikk elején álló családnév írásváltozatainak tekintek, s a tízszer vagy

annál többször előfordulók esetében megadom a hazai előfordulási számukat. A tíznél kisebb gyakoriságúak vagy csak mai határainkon túl élő formák mellett nincsenek számok (de adataikat összesítettem, s a legelső számadat ezeket is tartalmazza). A változások felsorolása nem a gyakoriságot követi, hanem a legkisebb változástól halad a nagyobb változásokat mutatók felé. Tehát előbb állnak az egyszerű írásváltozatok, utána az ejtőváltások, végül pedig a (főntebb felsorolt) hangtörvények következtében megváltozott alakok.

A zárójel bezárása után következik az eredetmagyarázat, etimológia. Nem motivációt adok, hanem jelentést (magyarázatként fordulhat elő néha névadási ok). KÁZMÉR MIKLÓS (1993) nagyszerű könyve a névvé válás okait adja meg; etimológiát nem is kell keresnünk könyvében, mivel csak magyar eredetű neveket tartalmaz. A *Wolf* esetében tehát azt írom, hogy a német 'farkas' jelentésű közszó vált családnévvé. Azt nem próbálom, nem is tudom kideríteni, hogy külső vagy belső tulajdonsága, foglalkozása vagy valamilyen esemény alapján kaphatta ezt a nevet első viselője. Amennyiben egyértelműen nem magyarázható meg a néveredet, többet is megemlítek a valószínűségük sorrendjében. Bizonyosan többeket meglep, hogy a keresztnév + *-i* végződésű nevek esetében elsősorban német eredetű neveknel föltételezek beceképzőt, magyar alakulatokban névrövidülést vagy birtokjelet. A magyar beceképzők közül az *-i* meglehetősen későn, jóval a családnevek rendszerének kialakulása után jelent meg, így aligha alakultak vele családnevek. A keresztnév után álló *-i* tehát nem képző, hanem (mai *-á/-é*) birtokjel. Az etimológia után következik az esetleges elterjedésre való utalás. Ennek megállapítása igen hosszadalmas kutatómunka eredménye lehet csak, és az is eléggé esetleges megállapításra ad lehetőséget. Megbízható családnévadatokhoz hozzáférni ugyanis csak ott lehet, ahol személynév-monográfiák (Göcsej és Hetés, Kalotaszeg, Csallóköz, Rábaköz stb.) vagy településmonográfiák készültek (Békés, Mezőberény, Orosháza, Kecskemét, Székelyvarság, Sztána stb.). A telefonkönyvek éppen a legszélesebb néprétegek (mezőgazdasági dolgozók, földművesek, segéd- és alkalmi munkások, munkanélküliek, romák stb.) neveit ritkán tartalmazzák. (Amikor az 1980-as években az ausztriai Alsóőrön gyűjtöttem, jó emlékü Galambos Ireneusz Ferenc plébános úr közlése szerint minden házban volt – akkor még vezeték – telefon, így a település telefonkönyve a falu minden családnevét tartalmazta. Ez nálunk soha nem volt így, s ezután sem lesz, különösen mióta a mobiltelefonok – amelyeknek nincs telefonkönyvük – kiszorítják a vezetékesek használatát.)

Befejezésül néhány szóban és életrajzi adattal utalok egy-két fontosabb személyiségre, aki a családnevet viselte vagy viseli. (Amennyiben a terjedelem nagyon szorítani fog, alighanem ezek maradnak el a végleges megfogalmazásból.)

Mostani elképzelésem szerint tehát valahogy a következőképp néz majd ki egy lap a könyvből:

Abai 524 (~ 475, Abay 21) 1. *Aba* településnév + *-i* képző: valamely (Fejér, Komárom, Szabolcs és Zemplén vármegyei) 'Aba községből való'; **2.** az *Aba* ómagyar személynév *-i* birtokjeles alakja: 'Abáé'. A nyelvterület északi részén fordul elő gyakrabban.

Ábel 857 (~ 829, Abel 6) Az *Ábel* bizonytalan eredetű (asszír vagy sumér **ibila* 'fiú'; esetleg héber **hehvehl* 'légáram, lehelet' jelentésű) keresztnévnek a magyarban való családnévvé válása. *Ábel* leszármazottja, *Ábel* nevű apa fia viselhette először. Különösen

gyakori Erdélyben. *Ábel* Jenő (1858–1889) klasszika-filológus; *Ábel* Jakab (1925–1946) kenus, többszörös magyar bajnok.

Abelovszki 161 (~ 50, **Abelovszky 53**, **Ábelovszki 40**, **Ábelóczki 5**, **Abelóczki**, **Ábeloczkai**, **Abelovszki**, **Ábelovszky**) Az ☞ *Ábel* szláv változata + *-ovszki* 'valakhez való tartozást' jelentő képző. Elmagyarosodására utalnak a kiejtésbeli *c*-t és hosszú magánhangzókat tartalmazó adatok.

Abért 134 (**Abert**) A német *Albrecht* keresztnév középkori *Aber* ~ *Abert* ejtése lehet.

Ablonczy 196 (~ 173, **Ablonczai 14**, **Ablonci**, **Ablonczay**, **Ablanci**) *Ablonc* ~ *Ablonca* ~ *Jabloncza* Abaúj-Torna vagy Gömör vármegyei, szlovák néveredetű, 'almás' jelentésű településnév magyar *-i* képzős alakja. 'Valamelyik településről való, ott lakó'.

Abonyi 1541 (~ 1475) Több *Abony* nevű település volt Baranya, Csanád, Heves, Pest, Pozsony, Szolnok és Zemplén vármegyében. Valamelyik neve *+i* 'onnan való' jelentésű képző.

Abordán ☞ **Abrudán**

Ábrahám 4872 (~ 4593, **Abraham 20**, **Abrahám**, **Ábráhám**, **Ábrahán**) A 'sokaság atyja' jelentésű bibliai *ahv rah hahm* héber eredetű magyar keresztnév és írásváltozatai. A családok egyik őséneke keresztnéve volt. *Ábrahám* Pál (1892–1960) operettszerző; Pattantyús-*Ábrahám* Attila (1967–) kajakozó, olimpiai és többszörös világbajnok.

Ábrán 230 (~ 81, **Abrán 19**, **Ábrány 61**, **Ábrám 67**, **Abram**) Az Árpád-korban gyakori keresztnév volt az *Abram* ~ *Abran* és a puszta személynévekből alakult *Ábrám* ~ *Ábrán* ~ *Ábrány* nevű település (Bács, Bihar, Borsod, Csanád, Sáros, Szabolcs, Temes Tolna és Zala vármegyében). Ezek többsége az *Ábrahám* keresztnév hiátusos összevonásai (*Ábrahám* > *Ábraám*, *Ábrám*) vagy a bibliai *ahv rahm* átvétele, amely *Ábrahám* eredeti neve volt, jelentése 'dicső atya'. A családnév eredhet tehát (1.) puszta helynévből vagy (2.) az *Ábrahám* vagy az *Ábrám* keresztnévből, s ezek mindegyikének utolsó hangja a Fölvidéken és a Dunántúlon palatalizálódhatott (*ny*-nyé vált).

Ábrányi 116 (~ 114, **Abrányi**) Az ☞ *Ábrán* névcikkben felsorolt települések valamelyike + *-i* 'oda való' jelentésű képző. *Ábrányi* Kornél (1822–1903) zeneszerző, *Eördög*h nevét változtatta 1843-ban ~ra, fia ~ Emil (1850–1920) költő, műfordító, unokája ~ Emil (1882–1970) zeneszerző, karmester.

Ábri 555 (~ 454, **Ábry 16**, **Abri**, **Ábrai**, **Ábray**; **Abari 73**) 1. Több Zemplén vármegyei *Abara* nevű település volt, amelyek *-i* 'onnan való' jelentésű képzős alakulata, vagy (2.) az *Ábrahám* ~ *Ábrám* keresztnévünk Árpád-kori *Abra* becézőjének *-i* birtokjeles alakja, s így jelentése 'Ábráé', illetve 'Ábrahámé'. Az *-i* azért nem lehet beceképző, mert a családnevek kialakulásakor ezt becéző funkcióval nem használta a magyar nyelv. *Ábrai* Károly (1830–1912) író, 48-as honvéd, eredeti neve: *Figura*.

Ábrók 270 (~ 252, **Ábrok 12**, **Abrok**, **Abrók**) Az ☞ *Ábrahám* keresztnév rövidült és *-ók* magyar beceképzős változatai, amelyekről az ékezetek néha lemaradtak.

Abrudán 170 (~ 88, **Abrudan 10**, **Abrudean**, **Aburdán 35**, **Abordán 36**) Az erdélyi *Abrud(bánya)* városnévből román *-an/-ean* 'oda való' jelentésű képzővel. Az **Abordán** ~ **Aburdán** névalak a mássalhangzó-torlódás magyar föloldása. A városnév eredete igen vitatott: az arany földolgozásával kapcsolatos dák vagy latin szóból is eredhet, de lehet a török *Abru* 'dicsőség, tisztaság' jelentésű személynév magyar *-d* képzős származéka is.

- Abuczki 214** (~ **200**, **Abucki 12**, **Abuczky**) Szepes vármegyében volt *Abucuk* nevű település, ennek *-i* 'oda való' képzős alakja. Az **Abucuki* harmadik nyílt szótagú (*-u-*) magánhangzója a közismert „Horger-törvény” alapján esett ki.
- Áchim 349** (~ **128**, **Achim 28**, **Ákim 15**, **Ákchim 32**, **Akchim**; **Átyim 122**, **Atyim**, **Átyin 13**, **Atyin**) A *Joáchim* csonkult alakja, **Áchim** formája szlovákok lakta területeken (Békéscsaba, Tótkomlós), az **Átyim** ~ **Átyin** (**Aćim**) pedig délszlávok lakta vidékeken fordul elő. *Áchim* L. András (1871–1911) békéscsabai szlovák parasztpolitikus; *Gyóni* Géza költő (1884–1917) eredeti családneve is *Áchim* volt.
- Ackermann 248** (~ **192**, **Ackerman 19**, **Akkerman 82**, **Akkermann 55**, **Akerman 7**, **Akermann**). Német 'föld' + 'ember, férfi'; a név jelentése: 'szántást vezető, irányító telkesgazda'. Svábok és szászok lakta vidékeken gyakori volt.
- Aczél 990** (~ **798**, **Acél 136**, **Atzél 33**) Tornatorként (esztergályos) való korai (1086 k.) személynévi előfordulása arra utal, hogy **(1.)** 'edzett fém, penge, véső' jelentése az elsődleges (tehát foglalkozásnév), majd **(2.)** átvitt értelemben ('kemény akaratú, erős természetű') belső tulajdonságra is utalhatott. Több (39) **Acélos** ~ **Aczélos** családnevünk van, amely szintén lehet 'acéllal dolgozó, acélt készítő' vagy 'kemény természetű' is. *Aczél* György (1917–1991) kommunista kultúrpolitikus (eredeti neve: *Appel*), *Aczél* Tamás (1921–1994) emigráns Kossuth- és Sztálin-díjas író; *Aczél* János (1924–) nemzetközi hírű matematikus.
- Ács 9436** (~ **9030**, **Áts 122**, **Átsch**) Török eredetű foglalkozásnév: 'tetőszerkezet-készítő famunkás'. *Ács* Károly (1823–1894) 48-as honvédtiszt, költő, műfordító, folklorista; *Ács* Ilona (1920–1976) úszó, többszörös világbajnok (eredeti neve: *Zimmermann*).
- Acsádi 414** (~ **380**, **Acsády 32**, **Atsády 1**). Valószínűleg az ötörök *ača* 'fivér, nagybácsi' jelentésű szó *-d* magyar kicsinyítő képzős alakja vált magyar névadással településnévvé Bodrog, Szabolcs, Temes, Vas és Veszprém vármegyében, s 'onnan való' jelentésű *-i* képzővel családnevvé lett, vagy **(2.)** az *Acsád* személynév *-i* birtokjellel ellátott alkja: 'Acsádé'. A XIX. században sokan magyarosítottak erre a névre, pl. *Acsády* Ignác (1845–1906) történettudós (eredeti neve: *Adler*).
- Acsai 957** (~ **851**, **Acsay 71**) *Acsa* személynévünkre ☞ **Acsádi. 1**. Ez a név is Bács, Csanád, Fejér, Nógrád, Pest és Somogy vármegyében magyaros névadással helységnévvé lett, s *-i* képzővel családnevvé alakult, 'Acsára való' jelentéssel, vagy **(2.)** megkaphatta az *-i* birtokjelet a személynév, s akkor jelentése: 'Acsáé'.
- Adácsi 111** (~ **108**, **Adácsy**, **Adacsi**) *Ádám* személynévünk rövidült *-cs* kicsinyítő képzős alakja **(1.)** magyaros névadással Fejér, Heves és Pest vármegyében helységnévvé lett (*Adács*), majd 'onnan való' jelentésű *-i* képzővel, vagy **(2.)** *-i* birtokjellel vált családnevvé 'Adácsé' jelentésben.
- Ádám 8547** (~ **8337**, **Adam 35**, **Adám**, **Ádam**, **Ádány 149**) A héber 'föld' vagy 'vörös föld' jelentésű szóból vált keresztnévvé, majd családnevvé. **Ádány** változata dunántúli vagy palócos ejtésre utal. Általánosan elterjedt, de Erdélyben gyakoribb. *Ádány* András (1716–1795) jezsuita szerzetes, fizikus. *Ádám* Jenő (1896–1982) Kossuth-díjas zeneszerző. *Ádám* György (1922–) erdélyi, majd budapesti idegélettan-professzor; *Ádám* Magda 1925–) történész; *Ádám* Ottó (1928–) rendező (eredeti neve: *Kohn*).

Ebből a kicsiny részből nem lehet sokat megtudni, legfőljebb a hiányokból annyit, hogy *Aba*, *Abádi*, *Abafalvi*, *Abafi*, *Abaházi*, *Abajkovics*, *Abavári* stb. családneveink száma nem éri el a százat Magyarországon. Később azonban, a teljes munka elkészültekor meg

lehet állapítani, hogy hány száz fölötti megterhelésű családnevünk van (és mennyi a kisebb gyakoriságú). A száznál többször előfordulók közül mennyi a magyar, német, szláv, román stb. eredetű nevek száma, s melyik típust hányan viselik. Természetesen a leggyakoribb nevek valóságos sorrendjét is megkapjuk, ahol a *Kis ~ Kiss, Német ~ Né-meth, Tót ~ Tóth* stb. névalakok már összevontan szerepelnek, s a kettős nevekben való előfordulásuk is benne lesz ebben a gyakorisági listában. Addig viszont még nagyon sokat kell dolgozni a kapott névanyaggal, és sok javító szándékú kritikát várok a Névtani Értesítő olvasóitól, kedves kollégáimtól, hogy a javítandókat kijavíthassam, a pótlándókat pótoljam, s egészében jobbá, használhatóbbá, olvasmányosabbá tegyem a „Mai családneveink lexikoná”-t. Előre is köszönök minden véleményt, tanácsot, bírálatot.

Hivatkozott irodalom

- BARDSLEY, CHARLES WAREING 1875. *English Surnames*. London.
- BRECHENMACHER, JOSEF KARLMANN 1957–1963. *Etymologisches Wörterbuch der Deutschen Familiennamen*. 1–2. Limburg. [Első kiadása: 1936]
- VAN BUITENHUTS, H. 1964. *Nederlands Repertorium van Familienamen*. 2. Friesland. Assen.
- CAFFARELLI, ENZO 1998. Frequenze onomastiche. *Rivista Italiana di Onomastica* 281–303.
- ЧУЧКА, ПАВЛЮ 2005. *Прізвища Закарпатських Українців. Історико-Етимологічний Словник*. Львів.
- DAUZAT, ALBERT 1951. *Dictionnaire Étymologique des Noms de Famille et Prénoms de France*. Paris.
- ФЕДОСЮК, ЮРИЙ 1972. *Русские Фамилии. Популярный этимологический словарь*. Москва.
- JAKÓ ZSIGMOND 1944. *A gyalui várbirtokok urbáriumai. XVII–XVIII. sz.* Kolozsvár.
- JORDAN, IORGU 1983. *Dicționar al Numelor de Familie Românești*. București.
- KÁZMÉR MIKLÓS 1993. *Régi magyar családnevek szótára. XIV–XVII. század*. Budapest.
- LENGYEL ZOLTÁN 1917. *Magyar névkönyv*. Budapest.
- MERGNAC, MARIE-ODILE é. n. *Dictionnaire Historique des Noms de Famille*. H. n.
- MIKKONEN, PIRJO – PAKKALA, SIRKKA 1984. *Sukunimet*. In: UÓK: *Suomalainen nimikirja*. Suomen kielen sanakirjat. 6. Helsinki. 227–925.
- MURÁDIN LÁSZLÓ 2005. *Erdélyi magyar családnevek*. Nagyvárad.
- NAUMANN, HORST 2007. *Das große Buch der Familiennamen. Alter, Herkunft, Bedeutung*. München.
- OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ, LIBUŠE – MATUŠOVÁ, JANA 1991. *Index lexikálních jednotek pomístních jmen v Čechách; Retrogradní index lexikálních jednotek pomístních jmen v Čechch*. Praha.
- REANY, PERCY HIDE 1959. *A Dictionary of British Surnames*. London.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR 2006. *Hrvatska Prezimena*. Zagreb.

HAJDÚ MIHÁLY

MIHÁLY HAJDÚ, Report on the work in progress on the volume of “Mai családneveink lexikona” [Dictionary of Contemporary Hungarian Family Names]

The author has been chiefly concerned with preparing the dictionary of contemporary Hungarian family names since the beginning of the 1970s. Official data, however, have long been unavailable to him. With the assistance of voluntary researchers (i.e. university students) the author still collected some 200,000 different family name forms and was about to edit them into an

onomasticon, when the Central Office for Administrative and Electronic Public Services provided him with the complete list of all surnames which on 1st of January in 2007 were borne by Hungarian citizens. This collection will form the basis for the dictionary, in which every family name of more than 100 occurrences will be treated. The entries will contain the number of occurrences of each family name as well as the variant forms of spelling of each surname with reference to the number of occurrences of those name forms which display more than 10 appearances; furthermore, the etymology of the family names, their origin, meaning, development (the kind and meaning of the roots and suffixes), geographical distribution as well as their illustrious bearers will also be discussed. Sample entries taken from the dictionary in progress are presented for the first time in this paper.